

A státusz elvesztése

PUBLICISZTIKA - LXVIII. évfolyam, 19. szám, 2024. május 10.

Hipotézisem, hogy a 2016–2024 időszakban bekövetkező eseményeket fordított időrendben tárgyalva magyarázatot kaphatunk az okokra és okozatokra.

2024. A kutatóintézeti arculat az apparátusi uralom stílusjegyeit hordozza: észszerűtlen, arrogáns, megalázó, személyiségi és önrendelkezési jogokat sért, tudásellenes.

2023. A 196. MTA-közgyűlés főbb eseményei a közfeladatot ellátó kutatóintézet-hálózat autonóm közjogi helyzetének megtartására irányuló törekvések bukását tükrözik. Az egykori MTA kutatóintézet-hálózati vagyoni állami (ELKH) működtetésének garanciáit szorgalmazó MTA-közgyűlési tagok részaránya nem éri el az 50 százalékot, részben az MTA igazgatási apparátusa obstrukciója miatt. Elmulasztva az esetleges későbbi jogszabályi rendezés lehetőségét, a közgyűlés nem kötelezi az MTA elnökét a jogalkotóval folytatandó tárgyalások kezdeményezésére.

Az integritást veszélyeztető tényezők: az autokratikus vezetés, az ELKH bérlői viszonya rendezésének elmulasztása a tulajdonos MTA-val, a növekvő forráshiány és jogviták. Emiatt az állami működtetés bizonytalan, nem garantált a „tudományos kutatás közfeladathoz” alkotmányosan rendelt MTA-vagyoni megőrzése.

Az Alkotmánybíróság az AB 30/2022. (XII. 6.) határozatában jogalkotói mulasztást állapít meg az MTA intézethálózata kisajátítását elrendelő 2019. évi LXVIII. törvény egyes rendelkezéseivel kapcsolatban. Az Ab testülete kimondja, hogy a jogalkotó nem szabályozta megfelelően az ELKH és az MTA közötti vagyoni viszonyokat, amivel a jogbiztonság és a tulajdonhoz való jog sérelmét idézte elő. Ugyanakkor, az Ab-határozat nem állapítja meg a jogszabály alkotmányellenességét, sőt, indoklásában úgy véli, hogy a széles jogalkotói hatáskör lehetővé teszi, hogy érvényesülhessen a tudomány szabadsága. Sajnos, a 196. MTA-közgyűlés gyengének bizonyult, a jogalkotó pedig „elengedte” azt a lehetőséget, hogy jogszabályban rögzítse az MTA kutatóintézet-hálózati vagyoni megőrzésének alkotmányos garanciáit.

2022. A Pálinkás József elnök úr által vezényelt „első” központosítás modellje a természettudományi és humán kutatóintézetek fizikai összevonása két új épületbe. A kémia Pusztaszeri úti „fellegvárának” eladása, majd „magántulajdon jellegűvé változtatása” a Nemzeti Bank által. Paradigmatikus történet, mutatja az MTA-ingatlanvagyoni költözést kísérő erózióját. Hasonlóan, sorvadásnak indult a kémia művelése is, ami nagy tudományos veszteség és súlyos tudománypolitikai hiba. Ugyanis, függetlenül attól, hogy kiváló besorolásúak, az összevont kutatóintézetek könnyen csődbe mehetnek, forráshiányossá vagy forráshiányt generáló komponenssé válhatnak az összevonásra vonatkozó hatástanulmány hiányában.

2020. A közgyűlés összehívása és a tisztségviselők megválasztásának módja alapján kétségbe vonható a 193. MTA-közgyűlés legitimitása. Az új elnök támogatóinak aránya hatvan százaléknál kevesebb, megosztó nyilatkozatai ellenséget keresnek/találnak a társadalomtudományok művelői között. Günther Oettinger NTT-társelnök távollétében kétségbe vonható a Nemzeti Tudománypolitikai Tanács (NTT) a Parlamentbe szervezett alakuló ülésének legitimitása is. Lovász Lászlót – külföldi távolléte miatt – Freund Tamás „helyettesíti”, pedig a miniszterelnöki kinevezés névre szóló.

2019. A kutatóintézet-hálózatától megfosztott, „csonka” MTA választás előtt áll: megőrzi-e tekintélyét vagy végleg meggyengül? Sikerülhet-e olyan új tisztségviselőket választani 2020 májusában, akikben van kellő „elszántság, erő és akarat” a „csonka” MTA régi-új missziójának megvalósítására? A „Palkovics-reform” tanácsadói testületének (Eötvös 13) elnöke és tagjai különböző szintű, rendű és rangú megnyilvánulásai előre jelzik, hogy a bölcsész- és társadalomtudományok, ezen belül különösen a jogi és közgazdasági diszciplína, veszélyben vannak.

Az MTA kutatóintézet-hálózata kisajátításának („einstand”) mondott indoka, hogy a kutatási eredmények

nem hasznosulnak eléggé gyorsan. Valóban, a kultúra modern eszméje a gyakorlati hasznosíthatóságot az igazság következményének tekinti, de kritizálja az elsietett és időszerűtlen igyekezetet a gyakorlati hasznosításra. Az „einstand” azzal a vélt/valódi előnnyel járhat, hogy nagy tudású szakemberekkel lássa el az üzleti haszonnal (is) kecsegtető zöldmezős kormányzati kutatási beruházásokat. Nem sikerült.

2018. Palkovics miniszter finanszírozástechnikai „reformja” nem biztosítja a tudományos kutatás szabadságát, nem védi az MTA szabadságát, és nem tartja be az alaptörvényben előírt tartózkodási kötelezettségét. Ekkor még nem szóltunk arról, hogy kik lesznek azok a nem tudományos hivatású „értékelők”, akiknek feladata meghatározni a források felhasználásának tartalmát, az egyetemekkel való szorosabb együttműködést, illetve a pályázatokat és teljesítésigazolást.

2017. A zöldmezős KFI-beruházások még nem bizonyítottak, miközben a meglévő kutatóintézetek sorvadnak. Hogyan biztosítható hosszú távon versenyképes fenntartásuk? Az a finanszírozási „konceptió”, amely szerint a nyereséges vállalatok vagy az EU-s közösségi források kiválthatják az állami részvételt, helytelen. Értelme a GDP-arányos KFI-ráfordítás növelésének lenne, vagyis annak, ha a vállalati és pályázati vagy más „ad hoc” forrásoktól függetlenül növekedne az állami források részesedése a KFI-intézmények fenntartásában. Az állami finanszírozás részarányának növelése szükséges, de nem elégséges feltétel. A KFI-szakemberek hiánya a közép- és kelet-európai fejlődés és versenyképesség gátja, pótlásuk szintén állami feladat.

2016. A 2014. évi LXXVI. törvény a tudományos kutatásról, fejlesztésről és innovációról, 2.§b) kihirdeti a „versenyelvű” pályázati rendszert. Rapid törvénybe iktatását nem követte gyors megvalósítás. A 2015. évben lényegében szünetelt a pályázati támogatás. A 2016-os esztendő korrupciós botrányai azt is megmutatták, hogy az állami támogatások „versenyelvű” elosztásában sok minden ismerős lehet, kivéve a versenyt és az elveket. Az ÁSZ-jelentés szerint *„[a]z MTA Igazgatása »fejlesztendő« minősítése esetében magas eredendő veszélyeztetettségi tényezőt jelentett, hogy az intézmény jogalkotással közvetlenül összefüggő hatásköröket gyakorol, és hatósági jogkörrel rendelkezik, továbbá, hogy az intézményre vonatkozó szabályozási környezet bonyolult és ellentmondásos”*. Az MTA Igazgatása nem tett észrevételt. A HUN-REN/ELKH/MTA kutatóintézet-hálózat biztonságos működése szempontjából meghatározó a költségvetési támogatás aránya, a pályázati és más szerződéses erőforrások folyamatossága, azok előfinanszírozási mechanizmusa és a bennük elszámolható bér- és rezsihányad. Az állami támogatás csökkentése folyamatos, intézményi és tematikus sokszínűségének szűkítése tudományos ellenforradalomnak nevezhető. A kutatás-fejlesztés működésképtelenné válik, Magyarország a kutatási világrangsorban egyre lejjebb csúszik, és a hagyományosan zéróhoz közeli innováció változatlanul stagnál.

(A szerző professzor emeritus.)